

KIRÁLY SÁNDOR

ARANY JÁNOS SZÜLETÉSÉNEK
100. ÉVFORDULÓJA ÉS A HÁBORÚ
A NAGYSZALONTAI EMLÉKEGYESÜLET ÉRTESÍTÉSE
A DEBRECENI M. KIR. TUDOMÁNYEGYETEMNEK
AZ ÜNNEPSÉG ELMARADÁSÁRÓL

THE CENTENARY OF THE BIRTH OF JÁNOS ARANY AND THE WAR. THE MESSAGE OF THE MEMORIAL SOCIETY FROM NAGYSZALONTA TO THE UNIVERSITY OF DEBRECEN ABOUT THE CANCELLATION OF THE CEREMONY. One hundred years ago and one hundred years after the birth of Arany the memorial society prepared for a nationwide celebration in Nagyszalonta. They sent their official invitation to every literary and scholarly society, with the University of Debrecen among them. Nándor Láng, who was the Rector of the university in the 1916/17. academic year gave the mandate to Károly Pap to attend the ceremony and represent the university. Károly Pap, who was the dean of the faculty of arts, accepted this with pleasure because he was a researcher of the poetry of Arany. But the ceremony was postponed because the train service became unreliable due to the war. The nationwide ceremony had to be cancelled because of the bad traffic conditions and it was never held in Nagyszalonta in 1917. This printed media sources inform us about this and the effect of the Great War on the centenary of the birth of János Arany.

Arany János vitathatatlanul a XIX. század egyik legismertebb és legelismertebb költője volt, aki Toldi alakjának megformálásával elérte, hogy az irodalomkedvelők és a hőstét magukénak érző egyszerű emberek egyaránt a szívükbe zárják. Költészetének hatása azonban messze túlmutat saját korán, hiszen nemcsak kortársai, hanem az utókor, közöttük a XX. század legnagyobbjai is tisztelettel adóztak munkássága előtt.

Ebben az esztendőben az egész nemzet figyelme Arany felé fordult. Nagyszabású ünnepségsorozat, állami és helyi megemlékezések, irodalmi fórumok szóltak költészetéről, amelynek apropóját születésének kétszázadik évfordulója szolgáltatta. A bicentenárium kapcsán joggal merülhet fel a múlttal foglalkozó történelemben a kérdés, hogy vajon miként tisztelgetek elődeink a költő emléke előtt? Méltó módon emlékeztünk-e rá? Milyen lehetett a centenárium, a százéves évforduló? Az említett kérdések fényében különösen érdekes forrásegyüttes került elő a levéltári kutatások alkalmával, amelynek közlése időszerűbb nem is lehetne.

Száz esztendővel ezelőtt Arany János emlékének megünneplésére és az országos ünnepség megszervezésére az 1882-ben megalakult Nagyszalontai Arany Emlékegyesület vállalkozott.¹ Az egyesületnek megkerülhetetlen szerepe volt az Arany János-kul-

¹ Az egyesület még Arany János halálának évében, 1882-ben jött létre veje, az Arany Juliska korai halála

tusz kialakulásában, hiszen már 1885-ben Arany-szobát alakítottak ki a nagyszalontai gimnázium épületében, s nekik köszönhető a nagyszalontai Arany-szobor felállítása is 1907-ben.² A legnagyobb szabású munka, amely az egyesülethez köthető azonban a híres nagyszalontai Csonkatorony felújítása és az ereklyegyűjtemény megnyitása volt 1899-ben.³

1917-ben, a százéves évforduló évében először a Budapesti Hírlap január 10-i száma tudósított arról, hogy: „*a nagyszalontai Arany János-emlékegyesület vasárnap, január 14-én, délután négy órakor Nagyszalontán rendkívüli közgyűlést tart, amelyen Arany János születésének március 2-diki századik évfordulóján rendezendő ünnep előkészítésével foglalkoznak. Az ünnepet az eddigi tervek szerint március 2-án, Arany János születése helyén, Nagyszalontán az Arany-emlékegyesület közgyűlésének keretében fogják megtartani. Az ülést Tisza Kálmán gróf, országgyűlési képviselő, az egyesület védője nyitja meg. [...] Az ünnepet a Kisfaludy-társasággal karöltve rendezik. Meghívják a kormányt, az országgyűlés mindkét házát, a székesfővárost és valamennyi tudományos és irodalmi egyesületet.*”⁴

A hírt másnap, 1917. január 11-én, csütörtökön közzétette a Magyarország című lap is.⁵ Január 17-i számában pedig a Budapesti Hírlap már a programtervezetet is közölte.⁶ Mivel az országos ünnepségre a tervek szerint hivatalos volt valamennyi tudományos és irodalmi egyesület, így a Debreceni M. Kir. Tudományegyetem is meghívást kapott a neves alkalomra. A meghívó, valamint az Arany Emlékegyesület 1917. február 5-én és február 19-én kelt levelei alkotják azokat a forrásokat, amelyek közlésére jelen alkalommal sor kerül, s amelyeknek különös jelentőséget ad Arany János születésének kerek évfordulója, valamint az első világháború.

A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem először 1917. február 5-én értesült hivatalosan is az ünnepségről, amikor az Arany Emlékegyesület egy levél kíséretében megküldte a rendezvény hivatalos meghívóját. Az egyesület ekkor kérte fel az egyetemet, hogy képviseltesse magát az ünnepségen, s „*ezzel egyfelől annak fényét emelni, másfelől országos jellegét elősegíteni méltóztatásuk*”.⁷ A levél aláírói között volt az egyesület elnöke, Tatár Balázs, Nagy József főbíró, Diószegi Károly főjegyző és Debreceni István jegyző is.⁸

miatt özvegyen maradt Széll Kálmán nagyszalontai református lelkész vezetésével, abból a célból, hogy a költő emlékét ápolja és megőrizze. – Vö. DANKÓ Imre, *Nagyszalontai freskó Dánielisz Endre öt könyve alapján*, Etnographia (2008/2–3), 245., valamint *Az Arany-ünnepély Nagy-Szalontán*, Vasárnapi Újság, 1899/36., Tárczacikkek: napi érdekű közlemények, 601.

² VASZKÁN Gyula, *Az Arany János Múzeum átrendezése*, Krónika (1957/2–3), 299.

³ A Nagyszalontai Arany Emlékegyesület és Arany menyének, Arany László özvegyének, Szalay Gizellának a 4000 forintos adománya tette lehetővé, hogy megújuljon a torony, ahol 1899. augusztus 27-én nagyszabású ünnepség keretében nyitották meg a közönség előtt a benne elhelyezett Arany-ereklyegyűjteményt. – Lásd *Az Arany-ünnepély Nagy-Szalontán*, Vasárnapi Újság... i. m., 601–602.

⁴ *Irodalom és művészet, Arany János születésének századik évfordulója*, Budapesti Hírlap, 1917. január 10., 11.

⁵ *Napibírek*, Magyarország, 1917. január 11. csütörtök, 10.

⁶ *Napibírek, Arany János emlékezete*, Budapesti Hírlap, 1917. január 17., 8.

⁷ MNL HBML [Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára] VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *Az Arany Emlékegyesület levele a Debreceni M. Kir. Tudományegyetemnek részére*, 1917. február 5.

⁸ Debreceni István 1912-ben református lelkészként került Nagyszalontára, és 1913-ban ő írta meg az

Az egyetem az ünnepségre hívó levél mellé meghívólapot is kapott, amely a tervezett ünnepség programját is tartalmazta.⁹ A meghívóból az is kiderült, hogy az emlékünnepség országos ünnepé emelése az egyesület kezdeményezése volt:

„Nagyszalonta város közönsége és a Nagyszalontai Arany Emlékegyesület negyedik év-tizede híven ápolja Arany János emlékét: megszerezte szülőháza telkét, összegyűjtötte, és a Csonkatoronyban őrzzi a reá vonatkozó ereklyéket. Születésének századik évfordulóját költői dicsőségéhez méltó országos ünnepséggé óhajtván tenni 1917. március hó 2-án Emlékünnepélyt rendez, melyre a magy. királyi tudomány-egyetemet hazaias tisztelettel meghívják Tisza Kálmán gróf, az egyesület védnöke, Nagy József főbíró, Tatár Balázs, az egyesület elnöke, Diószegi Károly főjegyző, Debreczeni István, az egyesület jegyzője.”¹⁰

Mint látható, a meghívó aláírói között szerepelt az Arany Emlékegyesület védnöke, gróf Tisza Kálmán, Tisza István miniszterelnök testvére is.¹¹ A meghívólap belső oldalán az ünnepség sorrendjét ismertették, amelyből kiderült, hogy a hazai irodalomtudomány és irodalmi élet kiváló képviselői mellett a debreceni Református Kollégium ifjúságának is fontos szerepet szántak:

„Az ünnepség sorrendje: Délelőtt fél tíz órakor Nagyszalonta város díszközgyűlése a városháza nagytermében. Ezt követi ugyanott az Arany Emlékegyesület díszközgyűlése, melynek keretében Négyessy László dr., a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja mond ünnepi beszédet, Szabolcska Mihály, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja felolvassa ez alkalomra írt költeményét¹² s a debreceni református kollégium énekkara Arany-dalokat énekel. A megnyitó beszédet Tisza Kálmán gróf, az egyesület védnöke, a zárszót Tatár Balázs, az egyesület elnöke mondja.

Emléktábla-leleplezés azon az épületen, mely Arany János egykori lakóháza helyén áll. Közébed.

Este a Központi Szálloda nagytermében a debreceni református kollégium ifjúsága és énekkara, Dutka Ákos, Oláh Gábor, a Petőfi Társaság tagja, Szendrey Zsigmond és Zilahy Lajos közreműködésével irodalmi estély.

A Csonkatoronyban elhelyezett Arany-múzeum a közönség számára egész nap nyitva.”¹³

Mint látható, az országos ünnepség alkalmával olyan kiváló irodalomtudós készült Arany méltatására, mint Négyessy László, a Budapesti Tudományegyetem nyilvános rendes tanára, s olyan neves költők működtek volna közre, mint az 1903-ban a temes-

egyesület történetét. Lásd DEBRECENI ISTVÁN, *A nagyszalontai Arany Emlékegyesület története*, Nagyszalonta, 1913.

⁹ A hivatalos meghívót és annak belső lapján a programtervet az ünnepséghez méltó díszes lapon küldte meg az emlékbizottság. Az 1917. február 5-i meghívólevél és a február 19-i értesítő mellett ez a kitűnő állapotban fennmaradt forrás eredeti formájában kerül közlésre.

¹⁰ MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *Meghívó az 1917. március 2-i emlékünnepélyre*.

¹¹ Gróf Tisza Kálmán országgyűlési képviselő (1867. március 17. Pest–1947. november 18. Marosvásárhely)

¹² Lásd SZABOLCSKA MIHÁLY, *Arany János születése százados ünnepén. Alkalmi költemény*, Uj idők, 1917/22., 484.

¹³ MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *Meghívó az 1917. március 2-i emlékünnepélyre*. (belső lap)

vári Arany János Társaságot alapító Szabolcska Mihály, a nagyváradai Dutka Ákos, a debreceni Oláh Gábor vagy a nagyszalontai Zilahy Lajos. Szendrey Zsigmond pedig a nagyszalontai néphagyományok tudós kutatója volt, aki a helyi népdalkincs összegyűjtésébe Kodály Zoltánt is bevonta.¹⁴

A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem a meghívó mellé egy visszaküldendő levelezőlapot is kapott, amely tartalmazta a vasúti menetrendet, valamint a rendkívüli háborús helyzetre tekintettel az utasok biztonsága és megfelelő ellátása érdekében szükségszerű bejelentőlapot is. Az emlékbizottságnak a levelezőlapon olvasható kérése a következő volt: „*Kérelem. A mai rendkívüli állapotokra való tekintettel tisztelettel kérjük, hogy a képviselőtében megjelenő tagok számát szíveskedjék velünk mielőbb táviratilag közölni s a mellékelt bejelentőlapot február 20-ig ajánlva hozzánk visszaküldeni, mert az elszállásolásról csak így gondoskodhatunk. Amennyiben lehetséges, egyesületünk budapesti vendégeink részére külön vasúti kocsiról fog gondoskodni, s ha ez sikerül, azt az indulás idejével együtt kellő időben tudatjuk.*”¹⁵

Az Arany Emlékbizottság elnöksége által a kérelemmel együtt küldött bejelentőlap a következő kérdéseket tartalmazta: „*1. A kiküldött(-ek) neve és állása:... 2. Esetleges kivágásai az ünnepélyen való részvételt illetően:... 3. Az esteli előadáson óhajt-e megjelenni?... 4. Mikor és mely vonattal érkezik Nagyszalontára: [...]*”¹⁶

A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem 1916/17. tanévi rektora, Láng Nándor 1917. február 17-én kelt válaszelevelében köszönte meg az emlékbizottság meghívását, és értesítette az elnökséget, hogy az egyetemet Pap Károly ny. r. tanár, a Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar dékánja fogja képviselni:

„*A Nagyszalontai Arany Emlékbizottság tekintetes Elnökségének. Nagyszalonta.*

A tek. Elnökségnek Nagyszalonta város és a Nagyszalontai Arany Emlékegyesület által halhatatlan nevű költőnk, Arany János születésének 100. évfordulója alkalmából rendezendő ünnepségre szóló meghívót köszönettel véve, van szerencsém értesíteni a tek. Elnökséget, hogy a debreceni m. kir. tudományegyetem képviselőtében ezen az ünnepélyen dr. Pap Károly e. ny. r. tanár, a bölcsészet-, nyelv- és történettud. kari e. i. dékán fog részt venni.

*A tőle kitöltött kérdőlapot van szerencsém a tek. Elnökségnek ide csatolva tisztelettel megküldeni.*¹⁷

Fogadja a tek. Elnökség kiváló tiszteletem nyilvánítását. Debrecen, 1917. febr. 17. Láng.”¹⁸

A kiküldetés történetéhez hozzátartozik, hogy a részvétel nem volt kötelező, hiszen Láng Nándor mindhárom kar dékánját értesítette az ünnepségről, hogy ha van olyan

¹⁴ Lásd: *Nagyszalontai gyűjtés. Gyűjtötte a Folklore Fellows Magyar Osztályának Nagyszalontai Gyűjtő Szövetsége.* Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette SZENDREY Zsigmond, Budapest, 1924.

¹⁵ MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *A meghívóhoz mellékelt kérelem.*

¹⁶ MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *Bejelentőlap.*

¹⁷ A kitöltött bejelentőlap nem maradt meg, Láng eredeti levelével együtt postai úton Nagyszalontára küldték.

¹⁸ MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *Láng Nándor 1917. február 17-i válaszelevele.*

tanár, aki részt kíván venni az eseményen, akkor azt mielőbb jelezzék számára.¹⁹ Pap Károly dékánként jelentkezett, ami azért sem meglepő, mivel maga is a XIX. századi magyar irodalom, egyebek mellett Arany János kutatója volt.²⁰ Neki köszönhető többek között Arany János kéziratban maradt „széptani jegyzeteinek” a publikálása is.²¹

Miután Pap Károly még aznap elvállalta az egyetem képviselőjét, Láng Nándor azonnal megbízta a megisztelő feladattal:

„Nagyszalonta városa és a Nagyszalontai Arany Emlékegyesület Arany János születésének 100. évfordulója alkalmából, Nagyszalontán f. évi, március hó 2-án emlékünnepelet tart. Tekintettel az ünnepély országos jellegére a nevezett egyesület elnöksége, erre egyetemünk tanácsát is meghívta. Ebből kifolyólag van szerencsém tisztelettel fölkérdni Nagyságodat, hogy ezen az ünnepélyen egyetemünk tanácsa, illetőleg a debreczeni dagyar királyi tudományegyetem képviselőjében megjelenni s ott bennünket reprezentálni méltóztassék.

Egyben van szerencsém Nagyságodnak b[ecses] tudomására hozni, hogy képviselőjünkkel való megbízatásáról az Arany Emlékegyesület elnökségét egyidejűleg értesítettem.

Szíves eljárásával fölmerülő költségeiről szóló útitisztamlóját, kérem, méltóztassék annak idején, érvényesítés és utalványozás végett hozzám betérjeszteni.

Fogadja kérem Nagyságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. Debrecen, 1917. II. 17. Láng.”²²

A tervezett ünnepség előkészületei tehát rendben haladtak, a szervezők és a meghívottak egyaránt az Arany emléke előtti tiszteletadásra készültek. Két nappal azt követően azonban, hogy Láng elküldte a levelét, amelyben Pap Károlyt nevezte meg az egyetem hivatalos képviselőjeként, az Arany Emlékegyesület arra kényszerült, hogy az ünnepet március 2-áról későbbi időpontra halassza. Az egyesület képviselőinek levelében az állt, hogy bár mindent megtettek, hogy az ünnepség „[...] a háborus idők közepette is méltó legyen Arany János emlékéhez, a százados évfordulóhoz [...]” nem maradt más választás, mint az esemény elhalasztása.

Az 1917. február 19-én kelt értesítés szerint a halasztás közvetlen oka a háborús viszonyokból fakadó közlekedési nehézségekre vezethető vissza. A nehéz közlekedési viszonyok még kedvezőtlenebbek lettek, s „a személyforgalom korlátozása, a vona-

¹⁹ Láng Nándor leírata a karokhoz: „A három kar tek. Dékánjának. Nagyszalonta városa és a Nagyszalontai Arany Emlékegyesület Arany János születésének 100. évfordulója alkalmából, Nagyszalontán f. évi március hó 2-án emlékünnepelet tart. Tekintettel az ünnepély országos jellegére, erre egyetemünk tanári karát is meghívta. Erről azzal van szerencsém Nagyságodat értesíteni, méltóztassék ezt a kar tanácsának tudomására hozni, hogy amennyiben valaki az ünnepélyen részt venni óhajt, ezt a szándékát Nagyságod útján hozzám bejelenteni szíveskedjék, hogy erről viszont a Nagyszalontai Arany Emlékegyesület Elnökségét értesíthessem. Debrecen, 1917. febr. 17. Láng” – MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17.

²⁰ Vö. MUDRÁK József, *Debreceni Egyetemtörténeti Lexikon 1914–1949*. [Kézirat]

²¹ PAP Károly, *Arany széptani jegyzetei*, Budapest, 1925; valamint: *Arany János-émlékkönyv* II. kötet. *Arany széptani jegyzetei*. A költő halálának félszázados évfordulója alkalmából bevezetéssel ellátta PAP Károly, Budapest, 1934.

²² MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *Pap Károly megbízása az egyetem képviselőjével*.

tok megszüntetése miatt mindinkább problematikussá vált, hogy azok, akik részvételüket megígérték, még nagy nehézségek árán is el tudnak-e jutni [...]” időben az ünnepség helyszínére. Újabb időpontot nem tűztek ki, mindössze azt rögzítették, hogy újabb meghívást küldenek az emlékünnepegre „[...] mihelyt olyanok lesznek a viszonyok, hogy annak zavartalan megvalósítását biztosítva látjuk [...]”²³

Február 20-án a Pesti Hírlap számolt be egy szűkszavú közleményben a szomorú hírről. A tudósítás szerint az Arany Emlékegyesület közgyűlése úgy határozott, hogy: „az Arany János születésének századik évfordulójára tervezett országos ünnepet a forgalmi korlátozások és más intézkedésekkel fölmerült akadályok miatt a fővárosi irodalmi egyesületek vezetőségével egyetértésben március 2-ről az év kedvezőbb időszakára halasztja el”²⁴

A vasúti közlekedés akadozása, s a személyszállításban jelentkező fennakadások a háború közvetlen hatásának tudhatóak be még akkor is, ha tudjuk, hogy 1917 elején Nagyszalonta és környéke nem volt hadműveleti terület. Az éves kormányjelentés tudósítása szerint már a háború kezdetén fokozott teher hárult a vasútra, s a román betörés hatására katonai szállításvezetőségek vették át Erdélyben is a forgalom irányítását, ami a személyszállítást teljesen ellehetetlenítette:

„A magyar vasutak a háború egész tartama alatt a hadak útja volt. 1914-ben kelet felé megindult mozgósítás közepette kellett a hadra kelt sereget és a bevonulók tízezreit északra irányítani. [...] Az utánpótlás és élelmezési vonatok, a zsákmányvonatok útja mindenütt Magyarországon keresztül vezet. [...] A magyar vasutak teljesítőképességét a hadiforgalom foglalja le. [...] Ámde Magyarország területén már a háború első napjaiban Szabadkán a szabadkai, pécsi és temesvári üzletvezetőség területére; későbbiekben Miskolcon és Debrecenben, majd az oláh betörés után Kolozsvárott és Aradon tábori szállításvetőségek állítatnak fel, amelyek beleszólnak a polgári forgalom lebonyolításába, s csaknem megbénítják azt.”²⁵

Hozzájárult a közlekedési nehézségek tartóssá válásához emellett a belső rend meg-ingása is. Az egész magyar társadalmat sokkhatásként érte, ugyanis az 1916. augusztus végi román támadás Erdélyben hatalmas riadalmat okozott.²⁶ A központi hatalmak által felállított erdélyi parancsnokság és a német-osztrák-magyar alakulatok Nagyszabennél (szeptember 26–28.) és Brassónál (október 7–9.) aratott győzelmei, majd december 6-án Bukarest elfoglalása ellenére a társadalom nyugtalanná vált. Az uralkodó november 21-i halála tovább rontott a helyzeten, mint ahogy az egyre gyakoribb ellátási nehézségek és az élelmiszerhiány is csak fokozta a belső feszültséget. Mindezek következtében 1917 elejétől már fennakadások voltak a termelésben és a közlekedésben,

²³ MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *Az Arany Emlékegyesület levele a Debreceni M. Kir. Tudományegyetem részére*, 1917. február 19.

²⁴ *Az Arany-ünnep elhalasztása*, Pesti Hírlap, 1917. február 20. kedd, 10.

²⁵ *A m. kir. kormány 1915–1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. A) A minisztériumok működése, 7. M. kir. kereskedelemügyi minisztérium, III. Vasútügy*, Budapest, 1924., 56–57.

²⁶ Tömeges, több mint 200 ezer emberből álló menekülthullám indult meg keletről Nagyenyed, Torda, Kolozsvár és Szeged irányába.

tavasszal pedig az elégedetlenség vasúti sztrájkban és bányászsztrájkban nyilvánult meg, ami végképp lehetetlenné tette a nagyszalontai ünnepség megtartását.²⁷

Az értesítés szerint az emlékbizottság csak későbbi időpontra halasztotta az ünnepet, azonban a háború végéhez közeledve egyre rosszabbá váltak az ország belső viszonyai, így a remélt javulás elmaradt. A tervezett program zavartalan megtartása, a meghívott vendégek akadálytalan utazása az év hátralévő részében sem volt biztosítható, s így úgy telt el az emlékév, hogy az országos ünnepségre, amit a szervezők olyan lelkesen készítették elő, később sem került sor. Az Arany János születésének századik évfordulója alkalmából készülő nagyszalontai országos ünnepet beárnyékolta a háború sötét fellegei, és elveszett a véget nem érő külső és belső küzdelem viharában.

Arany emléke azonban nem merült feledésbe és kisebb megemlékezések, s más karitatív és művészeti kezdeményezések formájában a sok viszontagság ellenére sor került a tiszteletadásra.²⁸ 1917. március 18-án például Nagyváradon a Szigligeti Társaság tartott ünnepet a vármegyeháza dísztermében.²⁹ Itt emlékezett meg Kosztolányi Dezső is Arany Jánosról, s itt tette le „*e szenvedő és daloló aggastyán előtt*” az „*új magyar írói nemzedék alázatos és forró hódolatát*”.³⁰

Nagyszalontán 1917 márciusában a református elemi fiú- és leányiskolák tantestülete és növendékei Arany János születésének évfordulója alkalmából gyűjtést rendeztek, amelynek jövedelméből 100 koronával beléptek az Arany Emlékegyesületbe, 300 koronát pedig a háborúban elesett tanítók özvegyeinek és árváinak a javára ajánlottak fel.³¹

Az emlékegyesület is igyekezett a maga eszközeivel méltóvá tenni az ünnepet, annak ellenére, hogy az országos rendezvény elmaradt. 1917-ben látott napvilágot az egyesület kiadványsorozatának első kötete, Viski Károlynak az „*Aranyék háza*” című munkája,

²⁷ Szász Zoltán, *Politikai élet és a nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918)*, 2. *Az első világ-háborúban* = Erdély története, Harmadik kötet, 1830-tól napjainkig, szerk. Szász Zoltán, Budapest, 1988., 1694–1700.

²⁸ A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem például úgy emlékezett meg a költőről, hogy az 1916/17-es tanév záró ünnepélyén Pap Károly Arany János esztétikai nézeteiről szóló előadását hallgathatták meg a jelenlévők. – Vö. *A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Évkönyve az 1916/17. tanévről*. Debrecen, 1918., 77.

²⁹ Ezen az ünnepségen lépett fel Dutka Ákos nagyváradai költő is, aki az elmaradt nagyszalontai emlékünnepre is hivatalos volt. – *A Szigligeti-Társaság Arany ünnepe*, Pesti Napló, 1917. március 21. szerda, 9.

³⁰ Kosztolányi Nagyváradon Arany szellemének a megidézésére tett kísérletet: „[...] *Én hölgyeim és uraim, úgy jelenek meg önök előtt ezen az estén mint szellemidéző, szerény spiritisztája annak a hatalmas szellemnek, akit ünneplünk. [...] Azt szeretném, hogy ez az este mégis séance legyen, és mindnyájan legyünk médiumok, kik összegyűltünk, az ő nevében. Idézzük az ő testét. Különös, száz év múltán a költő testét akarjuk látni. [...] Mert az, akit mi olvasunk, mai magyarok, akit mi imádunk, a szenvedő Arany, a lírikus. Arany [...] igazán csak öregkorában jut művészi céljához, az ő virágzása csak másodvirágzás, az ő tavasza novemberben volt. [...] Apáink más Arany Jánost olvastak, mint mi. Ővek volt az epikus, a fiatal, a nyugodt. Miénk a lírikus, az öreg, az ideges. Petőfi valaha így köszöntötte: «Toldi írójához elküldöm lelkemet...» Mi az Őszikék írójához küldjük el lelkünket.*” – Nagyváradai Napló, 1917. március 25. = KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, *Látjátok, feleim*, szerk. Réz Pál, Budapest, 1976, 140–145.

³¹ *Az özvegyekért és árvákért – A magyar tanítósághoz*, Néptanítók lapja, 1917/14., 5.

amelyben helyszíni kutatások, történeti forrásfeltárások és összehasonlító vizsgálatok alapján rekonstruálta az épületet, és tervet készített a helyreállításra.³²

A nagyszalontaiak és az utókor nagy fájdalomra volt, hogy az egykori szülőház nem maradt fenn, ahogy arra Szabolcska Mihály is utalt az elmaradt emlékünnepségre írt költeményében.³³ A Nagyszalontai Arany Emlékegyesület célja volt, hogy Arany János egykori szülőházának telke mellett felépítsen egy ugyanolyan épületet, amelyben néprajzi múzeum nyílhat.³⁴ Ezt a tervet végül a korszakban nem sikerült megvalósítani, de napjainkban a szülőház helyén lévő tájjellegű épületben néprajzi kiállítás található.³⁵

A centenáriumi év legmaradandóbb alkotása azonban az Arany-emlékérem volt, amit a Nagyszalontai Arany Emlékegyesület kezdeményezésére Beck Ö. Fülöp szobrászművész készített el.³⁶ Az éremegyüttes egy emlékéremből és egy kisebb emléklapokból állt.³⁷ A Vasárnapi Újság az érme méltatásakor utalt az elmaradt emlékünnepségre is:

„Nagyszalonta, »a nevezetes város«, melynek ős televényéből a csillagokig nőtt legművészibb költőnknek: Arany Jánosnak alakja, a világháború fergetegében nem ünnepelhetette nagy fia születésének századik évfordulóját külső megnyilvánulásaiban is oly fényesen, mint azt a régi »hajdúfészek« minden hü fia szerette volna. A tervezett országos ünnepeket is el kellett halasztani. A lelkekben azonban élt és él a vágy, hogy a szülőváros az évforduló alkalmából a kegyeletes megemlékezésnek mennél több jelét adja. [...] Általános művészeti szempontból is kisplasztikánk egyik legszebb darabja ez emlékérem, irodalmi tekintetéből pedig egyenesen hálásak lehetünk az alkotó művészek: Beck Ö. Fülöpnek, ki a »Toldi költőjének« megőrzésére nagy tehetségének teljességét áldozta [...]»³⁸

Az emlékünnepségek elmaradása tehát árnyékot vetett a centenáriumi megemlékezésekre, s Arany János születésének századik évfordulójára a háború is hatást gyakorolt. Az alábbiakban közölt források: a meghívólevél, a hivatalos meghívó az ünnepség prog-

³² Vö. SELMECZI KOVÁCS Attila, *Emlékezés Viski Károlynra*. Honismeret (2008/2), 12.; valamint DANKÓ Imre, *Nagyszalontai freskó... i. m.*, 245.

³³ Szabolcska Mihály ünnepi költeménye így kezdődik: „Szalontai szalmás kis házikótok rég összeroskadt, áldott Aranyunk, belőle immár - ünneplő utódok - felajzott szívvel mit sem láthatunk.” – SZABOLCSKA Mihály, *Arany János születése százados ünnepén. Alkalmi költemény, Új idők*, 1917/22., 484.

³⁴ *Irodalom és művészet, Arany János születésének századik évfordulója*, Budapesti Hírlap, 1917. január 10., 11.

³⁵ Az egyesület 1912-ben a Csonkatorony szomszédságában a múzeumi kiadások fedezésére szolgáló „Arany bérpalotát” épített. A szülőház rekonstrukciója azonban ekkor csak terv maradt. Az Arany Emlékegyesület 1944-ben megszűnt, utódja, a költő emlékének őrzője, ezután a nagyszalontai Arany János Irodalmi Kör lett. – Vö. VASZKÁN Gyula, *Az Arany János Múzeum átrendezése... i. m.*, 299.

³⁶ *Különféle, Az Arany-Centennarium érmei*, Numizmatikai Közlöny (1917/1–2), 51.

³⁷ Az érem felső részén Arany János balra néző profilja volt az „Arany János századik születésnapjának ünnepére” körirattal. A hátlap Toldi alakját ábrázolta „A Nagyszalontai Arany Emlékegyesület Toldi költőjének” körirat kíséretében. A kis emléklapok Arany János jobbra néző mellképe volt látható, míg a hátlapon a fedetlen Csonkatorony rajza. A köriratok szövege a Toldi szerelmére utalt: „Nagyfalusi Arany szalontai hajdu születésének századik évfordulójára”. – H. FEKETE Péter, *Arany századik születési évfordulójának érmei*, Numizmatikai Közlöny (1917/3–4), 124–125.

³⁸ *Az Arany-Centennarium emlékéreme*, Vasárnapi Újság, 1917/42., 678.

ramjával, valamint az emlékegyesület értesítése az ünnepség elhalasztásáról, együttesen a Debreceni M. Kir. Tudományegyetem Rektori Hivatalának iratai között maradtak meg.³⁹

A levelek történeti forrásértékét emeli, hogy azokból, különösen a február 19-én kelt értesítőből a háborús idők, az 1917 elején már nyomasztóvá váló közlekedési nehézségek tükröződnek vissza. De visszatükröződik emellett a szervezők optimizmusa, a hit abban, hogy a helyzet csak átmeneti, s hamarosan helyreáll a régi világ megszokott rendje, mert az áldatlan állapotok nem tarthatnak sokáig.

Ma már tudjuk, hogy a magyar társadalom igazi megpróbáltatásai még csak ekkor kezdődtek, és az ország olyan trauma előtt állt, amely döntően befolyásolta a későbbi eseményeket. Láthattuk, hogy minden nehézség ellenére elődeink hogyan igyekeztek minél méltóbb módon tiszteletüket kifejezni Arany János születésének évfordulója alkalmából, most újabb száz esztendő elteltével, ezzel a forrásközléssel nemcsak a nemzet jeles költőjére, de rájuk is emlékezünk.

„A debreceni dagyar királyi Tudományegyetemnek, Debrecen

Nagyszalonta város és a Nagyszalontai Arany Emlékegyesület március 2-án Arany János születésének 100-ik évfordulóját ünnepli. Minden törekvésünk odairányul, hogy ünneplésünk méltó legyen az ő nagyságához és méltó legyen a magyar irodalomhoz, melynek örökévaló díszje. Bennünket az a cél vezet, hogy ne csak a szülőföld, hanem a szülőföldön az egész Magyarország ünnepelje legmagyarabb költőjét. Ezért midőn az ünnepség meghívóját mellékelve megküldjük, egyszersmind tisztelettel kérjük, hogy képviselője által ünnepségünkön részt venni, s ezzel egyfelől annak fényét emelni, másfelől országos jellegét elősegíteni méltóztassék.

Hazafias tisztelettel

Nagyszalonta, 1917. február 5.

Nagy József
főbíró

Tatár Balázs
elnök

Diószegi Károly
főjegyző

Debreceni István
*jegyző*⁴⁰

³⁹ MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17.

⁴⁰ MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *Az Arany Emlékegyesület levele a Debreceni M. Kir. Tudományegyetem részére, 1917. február 5.*

NAGYSZALONTA VÁROS KÖZÖNSÉGE ÉS A NAGYSZALONTAI
ARANY EMLÉKEGYESÜLET NEGYEDIK ÉVTIZEDE HIVEN
ÁPOLJA ARANY JÁNOS EMLÉKÉT: MEGSZEREZTE SZÜLŐ-
HÁZA TELKÉT, ÖSSZEGYŰJTÖTTE ÉS A CSONKATORONYBAN ŐRZI
:: :: :: :: A REÁ VONATKOZÓ EREKLYÉKÉT. :: :: ::
SZÜLETÉSÉNEK **SZÁZADIK** ÉVFORDULÓJÁT KÖLTŐI DICSÓSÉGÉHEZ
:: :: MÉLTÓ ORSZÁGOS ÜNNEPSÉGGÉ ÓHAJTVÁN TENNI :: ::

1917. MÁRCIUS HÓ 2-ÁN

EMLÉKÜNNEPÉLYT

RENDEZ, MELYRE

a magy. királyi tudomány-egylemet

HAZAFIAS TISZTELETTTEL MEGHÍVJÁK

NAGY JÓZSEF <small>löbiro.</small>	TISZA KÁLMÁN gróf <small>az egyesület védnöke.</small>	TATÁR BALÁZS <small>az egyesület elnöke.</small>
DIÓSZEGI KÁROLY <small>löjegyző.</small>		DEBRECZENI ISTVÁN <small>az egyesület jegyzője.</small>

Székely J. Jenő Nagyszalonta.

AZ ÜNNEPSÉG SORRENDJE :

Délelőtt fél tíz óraker Nagyszalonta város diszközgyűlése a városháza nagytermében. Ezt követi ugyanott az Arany Emlékegyesület diszközgyűlése, melynek keretében *Négyessy László dr.*, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja mond ünnepi beszédet, *Szaboleska Mihály*, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja felolvassa ez alkalomra írt költeményét s a debreceni református kollégium énekkara Arany-dalokat énekel. A megnyitó beszédet *Tisza Kálmán gróf*, az egyesület védnöke, a zárószót *Tatár Balázs*, az egyesület elnöke mondja.

Emléktábla leleplezés azon az épületen, mely Arany János egykori lakóháza helyén áll. Közébed.

Este a Központi Szálloda nagytermében a debreceni református kollégium ifjusága és énekkara, *Dutka Ákos*, *Oláh Gábor*, a Petőfi Társaság tagja, *Szendrey Zsigmond* és *Zilahy Lajos* közreműködésével irodalmi estély.

A Csonkatoronyban elhelyezett Arany-muzeum a közönség számára egész nap nyitva.

„Nagytekintetű Elnökség!
Mélyen tisztelt Uram!

Sajnálattal jelentjük, hogy a március 2-ára tervezett országos Arany-émlékünnepélyt rajtunk kívül álló okok miatt kénytelenek vagyunk a mostaninál alkalmasabb időre elhalasztani.

Mindent elköveltünk, hogy ünnepélyünk a háborus idők közepette is méltó legyen Arany János emlékéhez, a százados évfordulóhoz.

Hálásan ismerjük el, hogy ez a törekvésünk minden oldalról a legmelegebb támogatásra talált, s ennek a támogatásnak köszönhetjük, hogy a mai nehéz viszonyok között is a teljes siker biztosítására minden szükséges előkészítő lépést megtehetünk.

Irodalmi kiválóságaink részvétele, az ősi debreceni kollégiumi ifjuság lelkes gárdájának közreműködése biztosította az ünnepély méltó színvonalát s Nagyszalonta közönsége feledve a háborus idők nyomasztó súlyát, szerető lelkesedéssel várta meghívott és nagy számmal jelentkezett vendégeit. A legapróbb részletekig biztosítva volt minden az ünnepély méltó megtartására.

De alig bocsátottuk ki a meghívókat, az addig is nehéz közlekedési viszonyok még kedvezőtlenebbé váltak. A személyforgalom korlátozása, a vonatok megszüntetése miatt mindinkább problematikussá vált, hogy azok, akik részvételüket megígérték, még nagy nehézségek árán is el tudnak-e jutni hozzánk a kitűzött időre.

E közismert állapotok hatása alatt a Kisfaludy Társaság és a Képviselőház elnöksége együttesen azt az eszmét vetették fel, hogy a cél érdekében nem volna-e helyesebb az ünnepélyt oly alkalmasabb időre elhalasztani, mikor az országos részvétel elé nem torlódna olyan akadályok, mint ma. Hiszen nemcsak március 2. lehet az ünnepelés napja, jubiláris év az egész 1917. esztendő, melynek folyamán bármikor megtartható az ünnepély s könnyebben biztosítható annak méltó sikere.

Nehéz probléma elé jutott tehát egyesületünk... Kétségtelen, hogy Nagyszalonta ünnepe március 2-án lett volna leginkább helyén való, a magunk részéről ez ellen nem is volna semmi akadály, de viszont kétségtelen az is, hogy a mai viszonyok között nehéz helyzet elé állíthatnánk a dátumhoz való merev ragaszkodással mindazokat, akik csak egy kissé is távolabbi helyről akarnának hozzánk jönni, sőt sokakat egyenesen elzárnánk az ünnepélyen való részvétel lehetőségétől.

S mivel a mi célunk csak egy lehet: Arany János emlékének méltó megünneplése, ennek biztosítása végett érett megfontolás után nem volt más választásunk, mint az ünnepély elhalasztása mellett dönteni.

Ujabb határidőt most nem tűzünk ki. Az előkészítés munkáját folytatjuk, ünnepségünk programja megmarad, s mihelyt olyanok lesznek a viszonyok, hogy annak zavartalan megvalósítását biztosítva látjuk, erről újabb meghívással értesíteni fogunk mindenkit.

Elhatározásunkat az a remény irányította, hogy ha az elhalasztással a részvételt mindenkire nézve könnyebbé tesszük, ünnepelésünk országos jellege, egyetemessége, külső meg-

nyilvánulása annál impozánsabb lesz. Hisszük, hogy feltevéseinkben nem is csalatkozunk, hisszük, hogy az újabb, kedvezőbb időpontban együtt fogja ünnepelni Nagyszalontán az egész nemzet Arany Jánost, aki valóban az egész nemzeté.

E törekvésünkhöz kérjük az arra hivatottak nem szünő támogatását.

Nagyszalonta, 1917. február 19-én.

*Nagy József főbíró
az egyesület védnöke*

*Tisza Kálmán gróf,
az egyesület elnöke*

Tatár Balázs,

Diószegi Károly főjegyző

*A Nagy-Szalontai Arany-
Egyesület pecsétje*

*Debreceni István, az
egyesület jegyzője⁴¹*

⁴¹ MNL HBML VIII. 1/b. 4.d. 576/1916–17. – *Az Arany Emlékegyesület levele a Debreceni M. Kir. Tudományegyetem részére*, 1917. február 19.